

Büky László

„Ott látunk rákot enni nyolc olasz papot...”

„HENRIK (hirtelen kiált): »Megyünk Rómába – jöttök mind velem?« – írja Füst Milán *Negyedik Henrik* című drámájában. Henrik a pápa ellen készül. A környezetében lévő mulatozó urak is kiáltoznak: „Megyünk, megyünk, hajrá, mi elmegyünk!...” – „Mind elmegyünk!” Van egy kiáltás (jambikus lejtésben): „Ott látunk rákot enni nyolc olasz papot...”¹ A történetmondás színművekben párbeszédekkel valósul meg, itt is a királynak szólnak a beleegyező kiabálások, a rákot evő papokról szóló is, amely közvetve fejezi ki a Rómába menés szándékát. A beszédtelemélet az efféle megnyilatkozást asszertorikus beszédtelemnek hívja, ennek a szövegmondatnak tulajdonképpen ugyanaz a jelentése, mint a megelőzőknek, a kijelentés lényege tehát: *megyünk veled, Henrik Rómába.² Az egész mondat önmagában véve, tehát a közvetett jelentésre most nem figyelve, digresszió: klasszikus retorikai gondolatalkat, kitérés a fő cselekmény sorából. Magának a kijelentésnek a szó szerinti jelentése, az, ami, s az olvasó (színházban: a néző) töprenghet, hogy miért érdekes látni a rákot evő nyolc papot. A rák nyilván itáliai frutta del mare, amely a német urak konyháján aligha gyakori, de a papok ennyire pontos száma is meggondolkodtató.

Füst Milán könyvvé formált egyetemi előadásaiban mondja: „[...] hacsak lehet, ne azt írd, hogy »egy« részeg ment az utcán, jobb szokott lenni, ha úgy írod, »két« részeg volt ott, s az egyik röhögött. Általában, ha határozott vagy ebben, és megszámlálod a dolgokat, az rendszeresen intenzívebb hatást tesz, mint az általánosság. S épp az egyes szám túlságosan általános jellegű, tehát nem hat képzeletünkre, a többi páratlan szám viszont annál jobban, de tapasztalat szerint a kettes is. – Nem »egy« patak, »két« patak szakadt le a hegyekből.”³ A költő Füstnek van is ilyent tartalmazó verssora: „[...] | S két átkozott patak forr a hegyekről, dörgő patak párhuzamosan...” (Arménia!). A nyolc pap efféle tekhné miatt nyolc, nem szólva arról, hogy ez a szám a kozmikus egyensúly száma is. Noé bárkájában nyolc lélek menekült meg, így a szám további képzettársításokra adhat alapot.

Az Itáliára utaló rák más kapcsolatokat is mutat, jóllehet a Henrik-drámán kívül. A gyermek Füst Milán édesanyjának beszámoló fóti nyaralásáról egyik 1902-i levelében: „Holnap, vagy holnapután rákot fogni megyek.”⁴ Amikor tüdővérzése után Abbáziában van 1904-ben, ugyancsak megírja: „Mai déli menue: leves, rák és hal vajban mint előétel [...]”⁵ Egy másikban pedig: „[...] délben megeszem a levest, iszonyú mennyiségű tengeri halat vajjal, (mert azt nagyon szeretem) vagy rákot, azután borjú vagy marha sniczlit vagy angolosan készítve, vagy mártással egy szeletet, azután egy, két drb. csirkét (mert ez min-

1 Füst Milán: *Negyedik Henrik király*. In: *Drámái*, Magvető Kiadó, Budapest, 1966. 189.

2 John R. Searle: *Elme, nyelv és társadalom*. Vincze Kiadó, Budapest, 2000.

3 Füst Milán: *Látomás és indulat a művészetben*. Magvető, Budapest, 1980³. 246–7.

4 Füst Milán: *Összegyűjtött levelei*. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2002. 9.

5 I. h. 20.

dennap van), azután egy nagy szelet tortát, azután egy vagy két mandarint és egy almát és datolyát, aszalt szőlőt. Ez az ebéd.”⁶ 1933-ban már feleségének említi Dubrovnikból: „A rák kitűnő volt. Igen keveset dohányzom.”⁷

Naplójában kétszer ír rákokról, mindegyik 1926-ból való. „Egész nap a testünkkel vagyunk elfoglalva: naponta ötször eszünk, – aztán az emésztés zaklat, a felfúvódás, gyomorrontás, – futkosunk, hogy elrejtjük társaink elől állati létünk áruló jeleit... aztán lefekszünk. Miben különbözik ez az élet a rákokétól, akik a kövek alatt lapulnak?”⁸ Ezt a filozofikus augusztusi bejegyzést személyesebb követi ugyanez év októberében: „Mátrafüreden például kiderült, hogy neki még sokkal nagyobb fájdalom a rákokat a forró vízbe dobni, mint nekem, s hogy csakis az én kedvemért teszi meg mégis. – Szó nélkül vállalta. S aztán egy este kiderült, hogy ő bizony, azalatt míg e »szörnyű« munkát végzi: imádkozik. (Egy kis hős!) Egy borús estén odatörleszkedett hozzám a homályba s így szólt hozzám: – »Észrevétlen ment át a másvilágra.« – Ki? – kérdeztem. – »A rák, – szegény!« – felelte. Ő ezért imádkozott. – Nem szabad többé rákásznom, – még ezt sem szabad!”⁹ (Füst 1923-ban házasodott meg, bizonyára feleségéről van szó.) Az író gyerekkori és későbbi élményei mint áttételek magyarázzák a Henrik körében felkiáltó uraság szavait.

A dráma harmadik felvonásában a király fiaival vitatkozva szintén kitérést tesz: „No lám, tudod. – Mert kizenélik ám a fejemből a dolgokat. – Diót eszem. Egy csöppet sokat éltem, úgy lehet. – No lásd, Konrád, az élet ebből áll... majd fel, majd le.”¹⁰ Lehetne színi utasítás a dióevés, de fontosabbá van téve a párbeszédben szóban kijelentve, így jelzi, hogy az idős Henriket már nem érdekli a hatalom. Hozzá is teszi még: „Fel és le, lásd: – én unom...”

A diót ropogtató király megjelenítésében allúzió is van, minthogy a diónak nem kevés jelképesége van, bár magyar nyelvterületen szórványos a karácsonykor és szilveszterkor szokásos haláljósó szerep: aki ilyenkor rossz diót tör fel, rövidesen megbetegszik vagy meghal.¹¹

A dióevés motívuma *A részeg kalmár* című versében¹² is megvan, amely húsz évvel a *Negyedik Henrik* megírása (1931) előtt jelent meg, és ebben ugyancsak lappang a halált jósó szerep:

*Jaj, földdel van teli a holtak szája!
S kik ettek Szilveszterkor májat és diót,
És puttonyból kik ettek szép gyümölcsöket:
A lelkiük vízfenéken alszik mint a hal.*

Van motívumegyezés egy másik versével: *Ballada az elrabort leányról*.¹³ Ebben a szövegműben, amely három évvel követi a drámát, egy üvegfüvő mondja el, hogy lányát elraborták, meghasonlott a világgal:

6 I. h. 23.

7 I. h. 260.

8 Füst Milán: *Teljes napló* I–II. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 1999. II: 206.

9 I. h. 367.

10 Füst Milán: *Negyedik Henrik király*, i. h. 218–9.

11 Ortutay Gyula főszerk.: *Magyar néprajzi lexikon* I–IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977–1981.

12 *Nyugat* 1911. I, 175.

13 *Nyugat* 1934. I, 299.

*Az emberekhez nem volt már közöm...
Csak azt vigyáztam, el ne fogyjon kis borom
S evégből olykor kiszóltam az ablakomon...
Szemben egy kocsmá volt... S odébb egy gyűlölt kastély...
Négy sarkán négy torony.*

Henrik efféle meghasonlásban a harmadik felvonás zárójelenetében orvosának mondja: „*Jer, Dávid, lásd, beteg vagyok. Csak kis boromat tőlem el ne vedd. S Speyerbe vigy, ha meghalok.*”¹⁴ A kis borom az élet egyetlen értelmét, csekély örömet jelképez. A csendes megnyugvásba érő Henrikkel azonos helyzetű Az új szobrászhoz! című vers lírai alanya is, aki „[...] *S ha fáradt, lepihen és sárga almabort iszik...*”¹⁵ A sárga almabor is bizonyos különösség megnyilvánulása, érzéki megjelenítés; hasonlóképpen „*Nem álom kell, de bor | S a forralt borba méz [...]*” (A vagány esti éneke).¹⁶

Az egyik utolsó jelenetben Henrik már Lüttichben (Liège-ben) van, egy apáca szolgálja ki vacsorával: „*Hideg sült jó lesz Önnek, Sire?*”¹⁷ A „hideg sült” Karinthy Füst-parafraízisának egyik részével is párhuzamba vonható: „*Jaj, roppant hideg hagymákat eszek.*”¹⁸

Nem véletlen Karinthy észrevétele, aki maga is meglehetősen figyelmet fordított étkezésére. Első házasságából való fia, Karinthy Gábor apjára való visszaemlékezését így kezdi: „*Nagyon szeretett enni. Emlékszem, a régebbi években esténként vacsora utáni csemegének mindig hozott haza kerek édami sajtokat, különleges kolbászokat és déligyümölcsöt.*”¹⁹ Kosztolányi Dezsőné hasonló módon ír Karinthyról: „*Nagyon szeretett enni, sokat és sokfélét. Egy ízben újságíró barátjához éppen akkor toppant be, amikor azok ebédnél ültek. A tálban az asztalon marhasült párolgott, paprikás lében. Karinthy zsebébe nyúlt, kivett két darab kelettengeri heringet, sok hagymával, szó nélkül a tálba dobta a marhasült közé, tányért kért és a paprikás marhasülttel összekevert pácolt halat jóízűen megette.*”²⁰

Karinthy a svédországi agyműtétre utazva – mint regényének főszereplője – beszámol étkezéseiről: „*Az étkezébe megyünk reggelizni. Helyes kis vendéglő, oldalt kasszafülke, a kasszírkisasszony, világosszőke Solveig, barátságosan mosolyog, úgy kell neki mondani: »fröken«. A pincér – »szmór gusz burt«-ot ajánl, most hallom először a fogás nevét, ami hat hétig étrendem tengelyévé válik. Gondolom, afféle apéritív, elszörnyedek, amikor negyvenféle ízelítőt kezdenek lerakni asztalunkra – a rózsaszínű és kék és zöld halak és sülték és vagdalt-golyócskák közepén hatalmas ezüstszilkében tejszín. Sajnos, nem érzem az ízt semminek (akárcsak tegnapi álmomban), csak az egyik halról állapítom meg csodálkozva, hogy édes: hogyné volna, hiszen málnalekvárral van elkészítve.*”²¹ (A „szmór gusz burt” egyébként ‘Gempilidae; vajhal’.) Hol van már az ifjú Karinthy, aki Harmos Ilonáéknál „[...] kiment a konyhába, kenyeret kért, sót, paprikát. Kínáltam, hogy kenek neki vajaskenyeret, bontok

14 Füst Milán: *Negyedik Henrik király*, i. h. 225.

15 Füst Milán: *Összes versei*. Magvető Kiadó, Budapest, 1969. 15–6.

16 Füst Milán: *Összes versei*, i. h. 163–4.

17 Füst Milán: *Negyedik Henrik király*, i. h. 247.

18 Karinthy Frigyes: *Így írtok ti I–II*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1959. 26.

19 Karinthy Gábor: *Én, fájdalomherceg*. Pátria Könyvek [Budapest], 1999. 13.

20 Kosztolányi Dezsőné: *Karinthy Frigyesről*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1988. 118.

21 Karinthy Frigyes: *Utazás a koponyám körül*. In: *Cirkusz I–II*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1956. 403.

befőttet vagy valami mást. Nem kellett neki csak kenyér, só meg paprika. A kenyeret megsózta, telisteli szórta pirospaprikával, jóízűen megette.”²²

És másik megfelelés is van a Füst Milán-i hideg ételekről. Füst vacsoráiról a hat évvel fiatalabb és kezdő író, Déry Tibor így emlékezik meg: „[...] a konyhában bejárónője odakészítette volt vacsoráját, párolt marhahúst, mindig párolt marhahúst, valahányszor megfigyelhettem, s a költő azt a lábasból, hidegen levébe fagyva, s ezt kenyérrel kitörülve, ott a konyhában általában mohón elfogyasztotta! Hogy a téli lakás éppoly hideg volt, mint a marhahús, s mint a levendulaszagú ágyhuzatok, melyeket Füst Milán a szekrényből kiszedett, hogy a szomszéd szobában saját kezűleg! megágyazzon nekem, a Nyugat főmunkatársa!”²³

Gyermekkoráról írja naplójába Füst: „[...] a legnagyobb nyomorban küzködtünk. Konyhában laktunk, a legnagyobb piszokban és nyomorúságban. [...] hét éves koromban egyszer csodálkozva hallottam, hogy az emberek vacsorázni szoktak: még akkor nem tudtam, mi a vacsora – s később is a rendes élet egyik legfőbb szimbóluma lett előttem a rendes vacsorázás gondolata.”²⁴ A vacsorázásával kapcsolatos anekdotikus történet szerint a már egyetemen tanító író megvacsoráztatta egyik kedvenc hallgatóját, aki közben mesélte, hogy sokszor vágyódik a menza helyett a mamája paprikás krumplijára. Füst ezután rendszeresen azt találtatott neki, míg ő mint „A házigazda rostélyost evett vacsorára. [Új bek.] A vendég szomorúan paprikáskrumplizott. [Új bek.] Milán bácsi nagy étvággal nyiszatolta a »pult alól« vásárolt, érett, zaftos, sült hagymával megáldott hússzeleteket. Resztelt burgonyát küldött a hús után, különféle zöld körettel. [Új bek.] Egyszercsak fölnez a tányérjából és így szól: [Új bek.] – Látod, fiam, látod, mit eszem! Hiába. Beteg ember étke.”²⁵ Maga Füst egyszer a naplójában álmai kapcsán említi a vacsorai húsokat: „A nagy húsok vacsorára: ez már emlék? – kérdezem magamtól [...]”²⁶

A Szózat az agastyánhoz című Füst-vers is tartalmaz gasztronóm vonásokat:

Vérző fogakkal álmodol, forognak súlyos álmaid s ki pitvarodban netán lányt ölel,
Riadtan áll odébb, mikor mozdulni hall. Azt mondják, ételek az eszményképeid
S valóban képzeleted kövér nőknek hízeleg a főztjükért, – egy nagy leves,
Hatalmas sült tökök és répák, hízott borjak járják olykor ültödöt körül
S te lassan ingatod a fejed erre – s titkaidat magad elhallgattatod [...]”²⁷

A vers korábbi szövegváltozata (Az élet alkonya) ez a rész még így nevezte:

Vérző fogakról álmodol s ha ki nyeríteni merne pitvarodban a nemi gyönyöröktől:
[gonoszúl nevedet...
S nem fogadsz el tőle semmi indoklást. Mert rétesek az eszményképeid, –
Azt képezed, hogy kövér nőknek hízelegsz az ételért, – egy nagy leves,
Hatalmas sült-tökök és répák, hízott medvék veszik olykor ültödöt körül
S te lassan ingatod a fejed erre s nem beszélsz.”²⁸

22 Kosztolányi Dezsőné, i. m. 14.

23 Déry Tibor: *Ítélet nincs*. Ciceró Könyvstúdió, [Budapest] 2007. 139.

24 Füst Milán: *Teljes napló*, i. h. I: 467.

25 Galsai Pongrác: *Füst-rapszódia. Élet és Irodalom*, 1985. május 24. 14–5.

26 Füst Milán: *Teljes napló*, i. h., I: 378.

27 Füst Milán: *Összes versei* 109.

28 *Nyugat* 1932. I: 559.

A költő egyik levelében, amelyet feleségének írt, ez az alkotáslélektani vonatkozás olvasható: „[...] azt akarom, hogy olyan kövér légy, mint a mangalicák. (Csak a kövér nőket szeretem, – tudod [...])”²⁹ Ami pedig a „Hatalmas sült-tökök és répák” dologát illeti, a már említett *Részeg kalmár* című versben is ott vannak:

Kezdetben vélem akkor láthatatlanul
Civódtak démonok, de később megsűrűdve
Mind kivált a légből és testetlen ütlegekkel
Ütni kezdték engemet és szidtak is:

Az egyik répát hámozott s a haját felém hajítá [...]

Karinthy nem csupán az említett persiflage célzásával szól az étkekről, hanem a Füst verseiről írt dolgozatában is kitér erre, mondván, hogy a szellemek és a kísértetek „[...] gyakran beszélnek ételekről. Májat és diót esznek: sokat esznek, az Ősz perszonifikált szelleme is eszik: zöld, hideg almákat eszik [...]”³⁰ Vas István saját bevallása szerint évekig Füst Milán bűvöletében élt³¹, ami különös módon is megnyilvánult: „S tekintve hogy e versben egy jószívű szellem »zöld, hideg almákat hoz s ő is eszik«, kedvenc almafajtám a zöldszínű volt, az őszhöz és bánathoz csak ezt tartottam illőnek”³²

A digresszióban szereplő, rákokat evő nyolc pap említése retorikailag nézve digresszió, ábrázolástechnikai szempontból a műalkotás érzékletességének is megvalósítója, a szerző életével kapcsolatban irodalompszichológiai jelenség, más műveivel való kapcsolatában motívumazonosság. Hasonló az élet értelméről beszélő Henrik király *Diót eszem* kijelentése és a föntiekben bemutatott nem egy dolog.

29 Füst Milán: *Összegyűjtött levelei*, i. h. 217.

30 Nyugat 1911. II: 63–5.

31 Vas István: *A félbe szakadt nyomozás*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1967. 400.

32 Vas István: *Az ismeretlen isten*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974. 738.